

Lubow Derdziak¹
Lwów

Cele oraz skutki „repatriacji” i wywózek z Galicji Wschodniej

Początków tragedii narodu polskiego zamieszkującego Galicję Wschodnią w latach 40. XX wieku należy doszukiwać się w polityce wewnętrznej oraz zagranicznej prowadzonej przez Związek Radziecki. Okres wojenny oraz powojenny zawsze charakteryzuje się wielką migracją ludności cywilnej i wojskowej.

Jednak temat „repatriacji” Polaków nasuwa myśl, że musiało być coś szczególnego w tym narodzie, który w Rosji carskiej i później był tak bardzo nienawidzony oraz uciskany najpierw przez kolejnych rządzących, a później przez cały system marksistowsko-leninowsko-stalinowski.

Szczególnie dwa wydarzenia zadecydowały o przymusowej repatriacji Polaków, którzy przez całe wieki zamieszkiwali ziemie Galicji Wschodniej a mianowicie umowa lubelska (1944) oraz konferencja jałtańska (1945). Tym dwóm dokumentom, niestety, przyświecał jeden cel – realizacja polityki radzieckiej dotyczącej idei państwa jednonarodowego, a także walki z „zabobnem religijnym”.

Sowieci realizowali bezwzględnie postawione sobie cele. Nie liczyły się dla nich uczucia oraz przeżycia ofiar, które boleśnie doświadczały wypędzenia z rodzinnego domu, utratę dorobku całego życia, naturalnego środowiska zamieszkania etc. Dlatego skutki działań sowieckich były bardzo dotkliwe, ponieważ nie była to prawdziwa repatriacja, lecz wygnanie i złupienie wielusettyśięcnej rzeszy ludzi.

Podstawą opracowania powyższego zagadnienia są przede wszystkim dokumenty archiwalne zgromadzone przez ukraińskiego historyka Wołodymyra Serhijczuka w książce zatytułowanej: *Депортація Поляків з України. Невідомі*

¹ Lubow Derdziak – dr, wykładowca dogmatyki w Wyższym Seminarium Duchownym obrządku rzymskokatolickiego we Lwowie-Brzuchowicach, w Instytucie Teologicznym im. św. Józefa Bilczewskiego we Lwowie- Brzuchowicach, w Bazylikańskim Instytucie Studiów Filozoficzno-Teologicznych im. Josyfa W. Rutskiego we Lwowie-Brzuchowicach, e-mail: mojaluba@ukr.net.

документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках (Kijów 1999), a także liczna już dziś literatura przedmiotu.

1. Historia i losy Polaków na ziemiach Galicji Wschodniej

Na obecnych ziemiach ukraińskich *etnos* polski pojawił się już za czasów Jarosława Mądrego w latach 1030-31. Polacy zaczęli masowo się osiedlać w połowie XIV wieku, jeszcze intensywniej po unii lubelskiej w 1569 roku². Przez bardzo długie wieki była to dla nich ziemia ojczysta, aż do tragicznego 1944 roku, kiedy to zapadły decyzje odgórne o wysiedleniu ich. Warto sobie postawić pytanie: jakie były powody takich decyzji oraz czym kierowali się rządzący? Jaki system nie zdołał wciągnąć tego narodu w swoje tryby? Czemu Polak nie jest w stanie żyć w systemie radzieckim?

Pierwsza agresja przeciwko Polakom zamieszkującym terytorium obecnej Ukrainy miała miejsce w roku 1920, kiedy bolszewicy zajęli terytorium aż po Zbrucz. Stało się to powodem do powracania ogromnej liczby Polaków na ziemię polskie. „Do września 1922 roku było zaplanowane odesłanie wszystkich, którzy tego sobie życzyli, na ziemię ojczyste”. Zwłaszcza dotyczył to tak zwanych „nielojalnych” wobec reżimu, czyli: duchownych katolickich i inteligencji, jako „reakcyjno-szowinistycznych”, „drobnej burżuazji (mieszczaństwo i inteligencji), a także „chłopów oraz robotników, którzy są całkowicie zatruci religijnymi i fantastycznymi zabobonami, wraz z ideologią polskiego patriotyzmu”³. Jaki był powód? Otóż stwierdzono, że cała społeczność polska znajduje się „pod ogromnym wpływem księży i Kościoła”, z którym była związana więziami religijnymi, antyradzieckimi i polsko-szowinistycznymi ideologiami⁴. Dlatego władze sowieckie w latach 20. XX wieku stawiały sobie za cel: „rozbić ideologicznie katolickie masy poprzez ujawnienie instynktownego niezadowolenia wśród mas polskich kolonii, zorganizować tę masę pod naszym przewodnictwem zakulisowym, aby odwrócić oraz oderwać ją od Kościoła i jego wpływów”⁵.

Również w latach 30. ubiegłego wieku pod pozorem dobrowolności przymusowo wysiedlano „antyradziecki element”, który „złośliwie” nie wypełniał

² В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 3.

³ Тамże, s. 6.

⁴ Тамże.

⁵ Тамże, s. 7.

swoich zobowiązań wobec państwa radzieckiego, a na jego miejsce zasiedlano „zwerbowanych” mieszkańców województw kijowskiego i czernihowskiego. Natomiast niepokornych Polaków przesiedlano w głąb Związku Radzieckiego, do Kazachstanu oraz na Syberię⁶. Zsyłka na Syberię była metodą walki z przeciwnikami politycznymi. Miała na celu zniszczenie polskich elit oraz czystkę etniczną na Kresach⁷. Polacy byli rozsiedlani tylko po kilka rodzin w jednej miejscowości, aby nie ujawniali za bardzo swojego patriotyzmu i świadomości narodowej⁸.

Od 1 września 1939 roku na Kresach Wschodnich rozpoczął się czas budowania „sowieckiego raj”, który wkroczył żołnierskim butem do „Pańskiej Pol-szczy”. Sowieci w celu budowania nowej radzieckiej rzeczywistości potrzebo-wali rąk do pracy. Znaleźli je wśród Polaków, których wywożono na zesłanie w nieludzkich warunkach. W czasie transportu umierało około 35%, zwłaszcza kobiet w ciąży i dzieci. Konwój często pozostawiał po sobie przy drodze trupy. Osobno przewożono kobiety i mężczyźn, co powodowało rozdzielanie rodzin⁹.

Pierwsza okupacja radziecka ziem Zachodniej Ukrainy w latach 1939-1941 charakteryzowała się wojującym ateizmem, co odcisnęło ogromne piętno w pamięci oraz przeżyciach mieszkańców tych terenów¹⁰.

21 czerwca 1944 roku Pierwszy Sekretarz KP(b)U lwowskiego obwodu w liście do Chruszczowa podkreślał, że w obwodzie jest dużo elementów ukraińsko-niemieckich oraz polskich nacjonalistycznych. Wskazywał na konieczność „przerejestrowania” całej ludności natychmiast po zajęciu miasta¹¹.

19 lipca 1944 roku Niemcy w pośpiechu opuszczali Lwów. Co raz więcej Polaków wyjeżdżała wraz z nimi na Zachód. Zaczęto zabezpieczać „wiele ważnych dla kultury miejsc, w tym biblioteki i archiwa”. Lwów na powrót stawał się sowiecki¹².

Te wydarzenia dały podstawę dla realizacji następnego etapu planów władz radzieckich. 9 września 1944 roku w Lublinie przewodniczący Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego Edward Osóbka-Morawski i przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej

⁶ Tamże, s. 11.

⁷ G. Kucharczyk, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, http://nck.pl/upload/deportacje_polakw_na_syberii_w_xx_wieku433.pdf (01.06.2018).

⁸ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 9-10.

⁹ J. Waliğóra, *Cierpiący Pasterz ks. arcybiskup – metropolita lwowski Eugeniusz Baziak (1890-1962)*, Rzeszów 2013, s. 109-110.

¹⁰ М. Куницький, *Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої Сивої війни (Український вектор)*, Луцьк 2007, s. 55.

¹¹ A. Redzik, *Uniwersytet w latach 1939-1946*, [w:] *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, A. Redzik [red.], Kraków 2015, s. 1054.

¹² Tamże, s. 1056.

Nikita S. Chruszczow podpisali układ o tzw. ewakuacji Ukraińców z Polski do USRR i obywateli polskich z USRR do Polski¹³.

Po zawarciu ugody lubelskiej utworzono 18 przedstawicielstw rejonowych, które zajmowały się „ewakuacją” Polaków oraz Żydów¹⁴ z Zachodniej Ukrainy do Polski i Ukraińców z Polski na Ukrainę. Owe przedstawicielstwa prowadziły działalność od 10 października 1944 do 15 września 1946¹⁵. Dokumenty archiwalne podają, że ewakuacja Polaków na ziemie Polski miała planowo rozpocząć się już od 15 listopada 1944 roku¹⁶.

Wnioski o przesiedlenie obywatele polscy mieli początkowo składać dobrowolnie od 15 września do 15 października 1944 roku. Planowano zakończyć akcję 1 marca 1945 roku. Faktycznie została ona sfinalizowana 1 sierpnia 1946 roku¹⁷.

Podstawą do przesiedlenia były listy, które zostały sporządzone na podstawie pisemnych oraz ustnych deklaracji, przez tych, którzy deklarowali chęć wyjazdu z kraju zamieszkania oraz przesiedlenia się wg wskazań władz rządzących¹⁸.

Z umowy o przesiedleniu ludności z 9 września 1944 roku wynika, że

dla ludności deportowanej z Zachodniej Ukrainy zastosowano kryterium podwójne – obywatelstwa polskiego sprzed 17 września 1939 roku i narodowości: polskiej i żydowskiej. Dla ludności deportowanej z Polski zastosowano tylko jedno kryterium – narodowościowe. Nie obejmowało ono Ukraińców, Białorusinów i Rosjan, choć osoby te w świetle obowiązującego prawa w chwili zawierania umowy także były obywatelami Rzeczypospolitej¹⁹.

¹³ *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, Dokumenty 1944-1945, t. I, E. Miśła [red.], Oficyna Wydawnicza „Archiwum Ukraińskie”, Warszawa 1996, s. 8.

¹⁴ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 12.

¹⁵ *Отчет о проведенной работе главного Представителя Правительства УССР по эвакуации польских граждан с территории Западных областей Украины за период с 10 октября 1944 г. по 15 сентября 1946 года (15.09.1946)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 170.

¹⁶ *Районным представителям главного представителя правительства УССР. Районным уполномоченным главного уполномоченного польского Комитета Национального Освобождения*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 74.

¹⁷ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 13.

¹⁸ Por. *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, Dokumenty 1944-1945, t. I, s. 9.

¹⁹ A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946 jako problem we współczesnych relacjach polsko-ukraińskich*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2004, s. 13.

Rosjanie, po zajęciu Zachodniej Ukrainy, a w tym Lwowa, zarządzili spis ludności, aby wykazać, ile było mieszkańców narodowości polskiej oraz żydowskiej, która do 1939 roku posiadała obywatelstwo polskie (co stanowiło podstawę do wysiedlenia). Opracowali bardzo szczegółowe kwestionariusze: „kto, gdzie się urodził, kim byli rodzice, kim jest mąż, gdzie się obecnie znajduje itd.”. Po przeprowadzonym spisie zarządzili przymusowe wybory do parlamentu Zachodniej Ukrainy. Władza sprawdzała, czy wszyscy mieszkańcy spełnili obowiązek głosowania, pomimo że „wszystko jest z góry zdecydowane i ustawione”. Nie brakowało w działalności komunistów też indoktrynacji widocznej w pracy i w prasie²⁰.

Kolejnym wydarzeniem mającym ogromny wpływ na los mieszkańców Galicji Wschodniej, były obrady trzech głów państw-mocarstw w Jałcie. Pierwsze posiedzenie konferencji na Krymie odbyło się 4 lutego 1945 roku. W tym czasie nie tylko została omówiona sytuacja wojenna w świecie, ale także zajęto się „sprawami związanymi z powojennym ładem świata”²¹. To w Jałcie „osiągnięto podstawowy konsensus co do przyszłej ONZ. Ze Związkiem Radzieckim także”²². Wielka Trójka: Anglia, Stany oraz Rosja, swoimi decyzjami pozbawiły małe narody niepodległości, odebrały możliwość stanowienia o sobie oraz pozbawiły poczucia bezpieczeństwa²³.

W trakcie konferencji jałtańskiej podjęto również kwestię granic Polski tak na zachodzie, jak i na wschodzie. Roosevelt chciał, aby Polska zachowała Lwów²⁴. Natomiast Stalin w imieniu mieszkańców USRR zabiegał o przyłączenie Lwowa do Ukrainy, co stanowiło dla Ukraińców strategiczny punkt w zwiększaniu własnego terytorium oraz zmianie granic wg linii Curzona²⁵.

Najwięcej emocji w czasie posiedzenia w Jałcie wywoływała sprawa polska. Dla Amerykanów „Polska była sprawdzianem radzieckiej dobrej woli”; dla Brytyjczyków „niepodzielność Polski była zarówno sprawą o ogromnym znaczeniu symbolicznym, przystąpili bowiem do II wojny światowej ze względu na Polskę, jak i ostatnią nadzieją na powstrzymanie radzieckiej ekspansji w Europie Wschodniej”²⁶. Sowietci pragnęli „utrzymać zdobycze terytorialne, które zapewnili sobie na mocy paktu Ribbentrop-Mołotow, który przyznawał ukraińskie i białoruskie regiony Polski Związkowi Radzieckiemu. Chcieli też kontroli nad

²⁰ Por. D. Tęczarowska, *Deportacja w nieznanie*, London 1981, s. 21-22.

²¹ J. Dülffer, *Jałta, 4 lutego 1945. II wojna światowa i dwubiegunowy podział świata*, M. Zabor-ska [tłum.], Wydawnictwo Adamantan, Warszawa 2000, s. 5.

²² Zob. tamże s. 5-38.

²³ J. Lencznarowicz, *Jałta. W kręgu mitów założycielskich polskiej emigracji politycznej 1944-1956*, Kraków 2009, s. 78.

²⁴ J. Dülffer, *Jałta, 4 lutego 1945*, s. 27.

²⁵ S. M. Plokh, *Jałta cena pokoju*, R. Bartołd [tłum.], Poznań 2011, s. 219.

²⁶ S. M. Plokh, *Jałta cena pokoju*, s. 201.

polskim rządem”²⁷. To oznaczało, że Rosja nie chce Polski niezależnej z dwóch powodów: pragnienie „ustanowienia wpływów w jej granicach” oraz dlatego, że Niemcy zagrażały ZSRR „od strony terytorium Polski”²⁸. Związek Radziecki zainstalował w Warszawie Komitet Wyzwolenia Narodowego, który był złożony z komunistów²⁹, dlatego Związek Radziecki uważał Polskę za „swoją strefę wpływów”³⁰. Kiedy polski rząd na wygnaniu zwrócił uwagę na „tragedię Polaków” w związku z uchwałami jałtańskimi, to w odpowiedzi usłyszał od dwóch mocarstw: Wielkiej Brytanii oraz Stanów, że nie chcą „kłócić się” ze Związkiem Radzieckim „w sprawie polskich żądań dotyczących granic”³¹.

W wyniku decyzji politycznych dotyczących powstania nowych granic państwowych, w granicach Rzeczypospolitej znalazła się spora liczba mniejszości ukraińskiej, białoruskiej, litewskiej, a w granicach Związku Radzieckiego – mniejszości polskiej, żydowskiej³². Zmiany granic oznaczały także zmianę porządku politycznego, a wszędzie tam, gdzie następuje sowietyzacja, tam też się szerzy ateizacja. To oznaczało rychłe prześladowanie Kościoła i wszelkich przejawów życia chrześcijańskiego³³.

Warto podkreślić, że umowa o zmianie granic oraz o przesiedleniach „wynikała z decyzji władz radzieckich i była realizacją ich koncepcji politycznych”³⁴.

Warto na chwilę zastanowić się nad tym, czy na pewno wyłącznie decyzje polityczne i partyjne stały się powodem tragedii milionów ludzi po jednej i drugiej stronie granic Polski oraz Związku Radzieckiego. Można przypuszczać, że pewnym motorem napędzającym strach oraz podejmowane decyzje o porzuceniu dorobku całego swojego życia były także pewne ideologie, które stały w sprzeczności z wyznawanymi dotąd wartościami oraz pragnienie zachowania ich nawet za cenę utraty mieszkania, majątku, pracy, statusu społecznego itd. Być może był to stalinizm, ale w postaci marksizmu zredukowanego do leninowskiej teorii przejęcia władzy i stalinowskiej praktyki jej utrzymania. Pod sztandarem marksizmu stalinizm dążył do coraz „silniejszego nacjonalizmu rosyjskiego z jego staro-moskiewskimi ideami silnej „ojcowskiej” władzy. Nie można też pominąć tak zwanego kierunku ideologicznego, jakim było „neosłowianofilstwo”, w którym panowała wiara w wyjątkowość Rosji, na podstawie czego wszystko, co miało zachodni charakter było radykalnie odrzucane. Przy

²⁷ Tamże, s. 201-202.

²⁸ Tamże, s. 216-217.

²⁹ J. Dülffer, *Jałta, 4 lutego 1945.*, s. 26.

³⁰ Tamże, s. 28.

³¹ Por. J. Lencznarowicz, *Jałta*, s. 81.

³² Por. A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946*, s. 6 i 12.

³³ Por. J. Waligóra, *Cierpiący Pasterz*, s. 112-113.

³⁴ A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946*, s. 11.

tym widoczne było „znaczne zainteresowanie prawosławiem”. Tego typu ideologia nie tolerowała żadnych innych ideologii poza sobą³⁵.

Przebija się tu wiara w „szczególne posłannictwo Rosji”, która miała dać światu doskonale i niepowtarzalne formy wspólnoty ludzkiej³⁶. Propagowanie tych ideologii miało na celu przyciąganie szerokich mas wyznawców z kręgów inteligencji oraz wiejskiej i miejskiej półinteligencji rosyjskiej³⁷.

Rosjanie już od 1944 roku deklarowali się jako

bojownicy o wolność i ponowne zjednoczenie dawnych ziem ukraińskich. Była to idea analogiczna, do tej jaką głosiła Ukraińska Powstańcza Armia, która też walczyła o zjednoczenie wszystkich ziem etnicznie ukraińskich. Podobnie jak ukraińscy nacjonalisci Rosjanie opowiadali się za rozwojem ukraińskiej kultury [...] nie biorąc pod uwagę niepodległości Ukrainy³⁸.

Sowieccy komuniści wręcz „realizowali znakomicie politykę lansowaną przez ukraińskich nacjonalistów z OUN”. Komuniści „postawili na ukrainizację i na całkowitą depolonizację” nie tylko Lwowa³⁹. Rosjanie wykorzystywali także istniejące antagonizmy ukraińsko-polskie, „popierając polską migrację ze Lwowa na terytoria polskie na zachodzie”⁴⁰.

Mówiąc o tej tragedii ludów, nie możemy nie wspomnieć także o narodzie ukraińskim. Do końca nie wiadomo, jakimi motywami kierowali się przedstawiciele partii komunistycznej przesiedlając ludność ukraińską, będącą obywatelami polskimi, na terytorium Ukrainy radzieckiej. Być może chodziło o „kontrolę nad bardzo świadomą narodowościami ludnością ukraińską”⁴¹.

Chruszczow z jakiegoś powodu chciał włączyć do Związku Radzieckiego Chełmszczyznę (na Chełmszczyźnie ludność ukraińska wyznawała prawosławie od czasów carskich, na Łemkowszczyźnie także większość ludności po wojnie była już prawosławna) i Łemkowszczyznę⁴². Być może z tego powodu, że zamieszkiwała ją ludność otwarta na przyjęcie prawosławia. Ją łatwiej skłonić do przyjmowania pomysłów moskiewskich niż katolików czy świadomych grekokatolików. Tych ostatnich trzeba było ściągnąć do Związku Radzieckiego w celu wychowania (biskupów grekokatolickich i duchowieństwo – zesłać do

---

³⁵ A. Amalrik, *Ideologie w społeczeństwie radzieckim*, Kraków 1979, s. 8.

³⁶ Tamże, s. 9.

³⁷ Tamże.

³⁸ S. M. Ploky, *Jalta cena pokoju*, s. 219.

³⁹ A. Redzik, *Uniwersytet w latach 1939-1946*, s. 1058.

⁴⁰ S. M. Ploky, *Jalta cena pokoju*, s. 219.

⁴¹ A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946*, s. 10.

⁴² Tamże, s. 7-8.

łagrów, zakatować w więzieniach)⁴³, a rzymskokatolickich wiernych trzeba było się pozbyć z ZSRR.

Łemkowie, chcąc ustrzec się przed wywiezieniem do USRR, zaczęli zmieniać swój obrządek prawosławny lub greckokatolicki na rzymskokatolicki. Stąd zarządzenie naczelnika Wydziału Narodowościowego Ministerstwa Administracji Publicznej z dnia 10 października 1945 roku wydane w Warszawie. Poleca ono urzędom starościeńskim, aby przy przyjmowaniu zgłoszeń „pouczali zainteresowanych, iż przyjęcie nowego wyznania czy obrządku nie powoduje żadnych zmian w przynależności narodowej”⁴⁴.

Skoro chcemy mówić o celach i skutkach repatriacji, warto przypomnieć sobie, co oznacza termin „repatriacja”. Jest to powrót emigrantów do państwa, skąd pochodzą, przywrócenie im praw obywatelskich, a także powrót do ojczyzny wojskowych i cywili, którzy zostali zabrani do niewoli i znaleźli się poza granicami swojego państwa na skutek trwającej wojny. Zazwyczaj repatriacja odbywa się na podstawie umów lub też bez nich⁴⁵.

Mówiąc o tak zwanej „repatriacji”, która rozpoczęła się na mocy ugody lubelskiej w 1944 r., myślimy przede wszystkim o „zjawisku migracji przymusowej”, która z jednej strony była wynikiem działań wojennych, z drugiej – decyzji politycznych⁴⁶.

„Repatriacja”, teoretycznie, miała mieć charakter dobrowolny⁴⁷, dlatego przymus nie mógł być „stosowany ani bezpośrednio, ani pośrednio”⁴⁸.

Natomiast tak naprawdę wysiedlenie Ukraińców z Polski, a razem z nimi Łemków, oraz Polaków ze Związku Radzieckiego było „jednym z masowych przemieszczeń ludności, jakie dokonywały się w powojennej Europie na podstawie międzynarodowych traktatów”.

Ukraińcy wyjeżdżali z Polski na sowiecką Ukrainę pod silnie eksploatowanym przez komunistów hasłem powrotu do Ojczyzny. Pod tym samym hasłem odbywała się „repatriacja” Polaków z Kresów, będących do niedawna integralną częścią terytorium państwa polskiego, co w praktyce było niczym innym, jak ich ekspatriacją,

⁴³ Zob. L. Derdziak, *Los greckokatolickich biskupów przemyskich po wywiezieniu do Związku Radzieckiego*, [w:] *Kresy Południowo-Wschodnie Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939-1941*, P. Chmiel, I. Kozimala [red.], Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Rzeszowie, Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, Rzeszów 2014, s. 116-141.

⁴⁴ *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, Dokumenty 1944-1945, t. I, s. 249.

⁴⁵ М. Куницький, *Примусова репатріація радянських громадян до СРСР*, s. 68.

⁴⁶ A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946*, s. 5.

⁴⁷ Tamże, s. 13.

⁴⁸ *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, Dokumenty 1944-1945, t. I, s. 9.

która miała z góry określony cel: zasiedlenie ziem poniemieckich przeznaczonych Polsce przez aliantów⁴⁹.

Polscy komuniści zgodnie z planami swoich mocodawców dążyli do „budowy państwa jednonarodowego”, a także do „zsovietyzowania Polski i w skrajnym przypadku włączenia jej w granice ZSRR”⁵⁰.

Jednym z podstawowych powodów, dla których podjęto decyzję o wysiedleniu Polaków z ziem Ukrainy Zachodniej, było to, że świadoma część ludności polskiej rozumiejąca, co przyniesie władza radziecka i jakie będą prześladowania zwłaszcza w dziedzinie wolności i sumienia, była jej przeciwna⁵¹. Stąd też Polacy okazywali niechęć władzy radzieckiej, wprowadzającej reżim socjalistyczno-komunistyczny na ziemiach Ukrainy Zachodniej. Ich wypowiedzi były jasne: „to jest władza komunistyczna. Takiej władzy nie potrzebujemy”⁵². Nie dziwi więc, że takie wypowiedzi oraz nastroje budziły niechęć władz radzieckich w stosunku do Polaków⁵³.

Skąd sowieci zdobywali informację, na podstawie której szykanowali Polaków? Organizowali różnego rodzaju spotkania agitacyjne zachęcające Polaków do wyjazdu do Polski oraz spotkania propagujące władzę radziecką. Ponieważ Polacy często na tych spotkaniach wypowiadali się negatywnie, krytykowali władzę i ich decyzje, zwłaszcza dotyczące „repatriacji”, po takich „lekcjach” niektórych obywateli „brano na rozpracowanie”⁵⁴. Innym działaniem

---

⁴⁹ *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, Dokumenty 1946, t. II, E. Miśliś [red.], Oficyna Wydawnicza „Archiwum Ukraińskie”, Warszawa 1999, s. 5.

⁵⁰ Zob. A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946...*, s. 12-13.

⁵¹ *Специальное сообщение О реагировании населения на Люблинское соглашение об эвакуации польских граждан из УССР и украинцев из Польши (22.09.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 56.

⁵² *Специальное сообщение о политических настроениях польского населения в связи с созданием Польского Комитета Национального Освобождения и опубликованием им манифеста (18.08.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 43.

⁵³ *Справка о политических настроениях польского населения Западных областей Украинской ССР (02.06.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 27.

⁵⁴ *Специальное сообщение о реагированиях поляков на лекцию лектора ЦК ВЛКСМ Белоусова (04.09.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 45.

antypolskim było cenzurowanie przez sowietów korespondencji polskich wojskowych. Analizowano, jakie nastroje panują wśród wojska⁵⁵.

Polacy mieli nadzieję na to, iż rząd na wygnaniu, w Wielkiej Brytanii, po ukończeniu wojny przywróci granice państwa polskiego, dlatego niektórzy z działaczy polskich otwarcie „prowadzili antyradziecką agitację” przeciwko wyjeżdżaniu Polaków na wschód ZSRR w celu budowania nowego państwa socjalistycznego. Komuniści wielu „opornych” Polaków zesłali na Sybir⁵⁶. Stąd sprzeciw Polaków. Natomiast władze radzieckie stwierdzały, że niepokorni Polacy sięją „kłamstwa antyradzieckie”⁵⁷.

Działania władz radzieckich powodowały, że Polacy chętniej zasilali szeregi Armii Krajowej, aniżeli zgłaszali się do wyjazdu w głąb Rosji. To także wywoływało u władz niepokój. Pilnie słuchali wypowiedzi przeciwko rządzącym, odnotowywali je i w konsekwencji aresztowali buntowników. Najpilniej zwracano uwagę na wypowiedzi osób duchownych mających autorytet wśród społeczeństwa polskiego. Każda wypowiedź, która była skierowana przeciwko rządzącym, prowadziła do aresztowania kapłana⁵⁸.

Związek Radziecki, zajmując terytorium Ukrainy Zachodniej, pokazał swoje prawdziwe oblicze – walczącego ateizmu. Kościoły znalazły się w bardzo trudnej sytuacji, gdyż wg „ze swojej natury nie wpisały się w system radziecki”⁵⁹. Począwszy od jesieni 1940 roku znacjonalizowano wszystkie grunty należące do Kościołów, budynki parafialne oraz świątynie konfiskowano i tworzone z nich kluby, kancelarie itd., czyli obiekty użytkowe dla władz radzieckich⁶⁰.

Wiadomo, że Polacy w większości to katolicy, którzy na owe czasy mocno trzymali się zasad chrześcijańskich, a w życiu codziennym kierowali się wiarą w Boga. Natomiast władzy komunistycznej przyświecał zupełnie inny cel – wprowadzenie ładu ateistycznego. Dlatego sowieci stosowali najwymyślniejsze

⁵⁵ Zob. *Специальное сообщение о политических настроениях военнослужащих частей Польского Войска По материалам Военной Цензуры (05.09.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 46-49.

⁵⁶ *Справка о политическо-моральном настроении польского населения районов, освобожденных от немецкой оккупации*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 38-39.

⁵⁷ *Специальное сообщение о политических настроениях польского населения Западных областей Украинской ССР (29.06.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 30.

⁵⁸ Zob. *Справка о политическо-моральном настроении*, s. 40-41.

⁵⁹ М. Куніцький, *Примусова репатріація радянських громадян до СРСР*, s. 49-50.

⁶⁰ Тамże, s. 51-52.

metody walki z chrześcijanami. Wszędzie, gdzie się pojawiali, najpierw zamykali świątynie, wypędzali lub więzili, a nierzadko mordowali kapłanów. Klasztorom przeznaczali „świeckich stróżów”. Na świątynie nakładali wygórowane podatki, a osoby duchowne pozbawiali środków do życia. Ateizacja była dofinansowywana z budżetu. Ze szkół usuwano krzyże. W miejsce świętych obrazów wieszano portrety Lenina, Stalina i Woroszyłowa⁶¹.

Katolicycy duchowni jawnie okazywali swoje niezadowolenie z poczynań władz sowieckich, gdyż prowadziły one działalność antyreligijną⁶².

Duchowni katolicycy byli na bieżąco w sprawach decyzji oraz działań rządu na emigracji, dlatego też władze sowieckie wnioskowały, iż „wroga agentura zarzuca na terytorium radzieckie polskich wywiadowców, którzy być może poprzez księży prowadzą propagandę kontrrewolucyjną”⁶³.

Właśnie dlatego pierwsze uderzenie było skierowane przeciwko Kościołowi rzymskokatolickiemu. Kościoły były uważane przez władze za „główne ośrodki agitacji antyradzieckiej”. Na Zachodniej Ukrainie zaraz po zajęciu jej przez Sowietów zostało rozstrzelanych 14 kapłanów, a 57 zaaresztowano. Powoli opracowywano ataki na Kościół greckokatolicki i prawosławny. Ogólnie rzecz biorąc, propagandę antyreligijną metodycznie szerzono⁶⁴.

Duchownym zarzucano antyradziecką agitację⁶⁵, także dlatego, że duchowieństwo otwarcie sprzeciwiało się przesiedleniu polskiej ludności⁶⁶. Właśnie dlatego sowieci uważali, że katolicycy duchowni są ich pierwszorzędnymi wrogami. Podczas przeszukiwań oraz aresztowań znajdowano w ich mieszkaniach gazetki AK, radia, opatrunki, zapasy produktów: wszystko to było dowodem na ich działalność antyradziecką i było przyczyną do aresztowania ich⁶⁷.

Ks. Józef Anczarski, świadek wydarzeń z 1946 r., podkreśla w swoich wspomnieniach, że „wielką przeszkodę w wyrzucaniu Polaków z ich rodzinnej ziemi napotykali komuniści w duchowieństwie. Sam fakt obecności księdza, jego duszpasterzowanie i odprawianie nabożeństw umacniały ludność i hamowały

⁶¹ Por. J. Waligóra, *Cierpiący Pasterz*, s. 111.

⁶² Zob. *Справка о политическо-моральном настроении*, s. 33.

⁶³ Tamże, s. 34.

⁶⁴ М. Куніцький, *Примусова репатріація радянських громадян до СРСР*, s. 50.

⁶⁵ Tamże, s. 54.

⁶⁶ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 14.

⁶⁷ *Спеціальное сообщение о ходе переселения польских граждан из УССР в Польшу (03.02.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 109. Zob. także *Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (10.02.1946)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 163.

wyjazd na Zachód. Wszędzie, gdzie w jakikolwiek sposób usunięto księdza, repatriacja odbywała się sprawniej i korzystniej dla Związku Radzieckiego. Po prostu ksiądz im zawadzał. A jeszcze bardziej zawadzał im biskup, rządcą diecezji. Stąd usilne naciski na rzymskokatolickiego arcybiskupa Lwowa – Bazia-ka. Jego usunięcie ze Lwowa znaczyło w praktyce przyspieszenie akcji repatria-cyjnej i jej ostateczne ukończenie”⁶⁸.

Warto zauważyć, że prawie do samego końca akcji przesiedlenia z Polakami na ziemiach Galicji Wschodniej, a zwłaszcza we Lwowie pozostają: arcybiskup Baziak, zakonnicy oraz zakonnice i niektórzy księża diecezjalni. Minister do Spraw Wyznaniowych zdecydował, że arcybiskup, kapituła, zakony męskie i żeńskie oraz pozostali kapłani mają zacząć opuszczać Lwów od 26 kwietnia 1946 r. (mimo iż nie byli zarejestrowani do wyjazdu)⁶⁹. Arcybiskup został zmu-szony do opuszczenia Lwowa właśnie tego dnia. „Było to wydarzenie niesły-chanie bolesne i brzemiennie w następstwa”⁷⁰.

Duchowieństwo lwowskie zdecydowało, że wyjazd ma być „zorganizowa-ny” tak, aby można było uratować przed zniszczeniem jak największą przedmio-tów kultu religijnego poprzez wywiezienie ich do Polski⁷¹.

Widzimy więc, że pozbycie się „elementu religijnego” (zwłaszcza katolic-kiego) z państwa radzieckiego stanowiło pierwszy i zasadniczy cel działań „re-patriacyjnych”. W miejsce Boga – człowiek, komunista, masy, równość w nę-dzy, lęk przed wywózką na Syberię...

Dokumenty archiwalne przedstawiają poufną notatkę pochodzącą od za-ufanego w sprawach Polski generała Matwina, przeznaczoną dla Mołotowa (16 stycznia 1946), z której dowiadujemy się, iż zasiedlenie zachodnich ziem Polski, odzyskanych po wysiedlonych Niemcach „nabiera nadzwyczajnego po-litycznego oraz gospodarczego znaczenia”. Dlatego główny napływ ludności mają stanowić „repatrianci z ZSRR”, zwłaszcza mieszkańcy wsi oraz wojsko-wi⁷².

Do uprawy ziemi rolnej byli potrzebni mieszkańcy wsi, a dla strzeżenia granic zewnętrznych byli potrzebni wojskowi⁷³. W związku z koniecznością zamieszkania ziem Polski Zachodniej zdecydowano o „przyśpieszeniu repa-

⁶⁸ J. Anczarski, *Kronikarskie zapisy z lat cierpień i grozy w Małopolsce Wschodniej*, Kraków 1996, s. 488.

⁶⁹ J. Waligóra, *Cierpiący Pasterz*, s. 124.

⁷⁰ J. Anczarski, *Kronikarskie zapisy*, s. 487.

⁷¹ J. Waligóra, *Cierpiący Pasterz*, s. 125.

⁷² Поверенный в Делах Польши г-н Матвин вручил В. М. Молотову 16 января 1946, *Па-мятная записка (16.01.1946)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 158.

⁷³ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 18.

triacji z Ukrainy Zachodniej, Zachodniej Białorusi, Litwy, a także innych województw ZSRR”. Repatriacja miała odbywać się nieustannie, pomimo warunków zimowych. W lutym i marcu oraz na początku kwietnia miano dostarczyć co najmniej 600 000 osób, przede wszystkim mieszkańców wsi w celu zasiedlenia zachodnich województw Polski. Tylko z pozostałych województw ZSRR miało zostać wywiezionych nie mniej niż 120 000 osób⁷⁴. Dalej autor podkreśla, że działania ewakuacyjne powinny przebiegać wg planu, dlatego kolej powinna zapewnić potrzebną ilość wagonów⁷⁵.

Już wspomnieliśmy o tym, że władze radzieckie, obejmując rządy na Kresach Wschodnich, zdecydowały o rozsiedleniu obywateli polskich wg planu we wschodnich częściach Związku Radzieckiego, dlatego, kiedy przyszedł czas, aby wysiedlić ich do Polski, czyli na czas akcji „repatriacyjnej”, ściągano ich na terytorium Ukrainy radzieckiej. Niestety, brakowało im rzeczy podstawowych, takich jak obuwie czy ubranie, co nie pozwalało im na podjęcie jakiegokolwiek pracy w okresie przejściowym. Dlatego lokowano ich w hotelach robotniczych oraz w kołchozach, gdzie otrzymywali minimum pożywienia: chleb oraz produkty wg wskazań odgórnych⁷⁶.

Od kwietnia 1944 na terytorium Ukrainy przybyło ze wschodnich części Rosji 32 850 osób „byłych polskich obywateli”⁷⁷. Najpierw przybyłych, Polaków oraz Żydów, rozsiedlono na Wschodzie Ukrainy. Ich liczba wynosiła 33 569 osób. Są to statystyki z dnia 6 listopada 1945 roku⁷⁸. Większość Polaków chciała przedostać się do Lwowa w celu uzyskania listu repatriacyjnego i wyjazdu do Polski⁷⁹.

Niektórych przybyszy z głębi Związku Radzieckiego wręcz zmuszano do pracy, mimo braku niezbędnych rzeczy. Przymus polegał na niewydawaniu por-

---

⁷⁴ Поверенный в Делах Польши г-н Матвин вручил В. М. Молотову 16 января 1946, *Памятная записка (16.01.1946)*, s. 158-159.

⁷⁵ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 19.

⁷⁶ Zob. *Справка о польских гражданах, прибывших из восточных областей СССР и расселенных в областях УССР (11.12.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 75-77.

⁷⁷ *Справка о размещении на территории Украинской ССР бывших польских граждан, прибывших из восточных областей РСФСР в 1944 г.*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 121.

⁷⁸ *Докладная записка о ходе репатриации бывших польских граждан из восточных областей УССР по Московскому соглашению (06.11.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 146.

⁷⁹ *Докладная записка о ходе репатриации бывших польских граждан из восточных областей УССР по Московскому соглашению (06.11.1945)*, s. 148.

cji chleba. Innym razem Polacy otrzymali zatrute zboże przeznaczone do zasiewów, co spowodowało zatrucia pokarmowe u wielu ludzi⁸⁰.

Natomiast sprawozdawcy chwalili się gorliwością w trosce o przybywających ze wschodnich części ZSRR „polskich obywateli” „w większości kobiet, dzieci i starszuchów” (60% – to Polacy, 30% – Żydzi, 10% – inne narodowości). Podkreślano, że przybywający zostali rozlokowani w „odremontowanych domach, mieszkaniach kołchoźników, robotników oraz urzędników, a także w hotelach dla robotników”; wydano im żywność, ubrania, obuwie, opał, a nawet wydzielono ogródki uprawne. Pomimo tylu zabiegów i trosk im okazanych, przybywający Polacy, w większości, nie chcą iść do pracy⁸¹. Ci, którzy byli zdolni do pracy, ale nie chcieli się zatrudniać, nie otrzymywali z żywności, dlatego znajdowali się w ogromnej potrzebie⁸².

Stąd niezwłoczna decyzja o tym, aby przyspieszyć ich wywózkę do Polski. W tym celu zobowiązano odpowiednie organy do przygotowania odpowiedniej liczby wagonów: w grudniu 1944, styczniu oraz lutym 1945 r. zostało zamówionych 47 078 wagonów⁸³, w marcu 1945 r. – 645, a w kwietniu – 1000⁸⁴. Na jeden dzień wychodziło około 400 wagonów⁸⁵. Pełnomocnik Polski, Wolski, widząc, że sowieci transportują ludność polską w otwartych wagonach, stanowczo sprzeciwił się takim działaniom. Natomiast sowieci „uważali, że w październiku, kiedy warunki pogodowe są sprzyjające, można wywozić Polaków (także aut.) otwartymi wagonami”⁸⁶.

Władze radzieckie cały czas od początku akcji dokładnie analizowały, jakie nastroje panowały wśród ludności przeznaczonej do „repatriacji”. Pojawiły się dokumenty związane z analizą nastrojów wśród byłych obywateli Polski. Pierw-

⁸⁰ *Справка о польских гражданах, прибывших из восточных областей СССР и расселенных в областях УССР (11.12.1944)*, s. 77.

⁸¹ *Совет Народных Комиссаров Союза ССР товарищу Молотову В. М. (20.02.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 119-120.

⁸² *Справка о размещении на территории Украинской ССР бывших польских граждан*, s. 122.

⁸³ *Совнарком Союза ССР товарищу Кагановичу (20.02.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 123.

⁸⁴ *Совет Народных Комиссаров Союза ССР товарищу Молотову В. М. (20.02.1945)*..., s. 120.

⁸⁵ Тамże, s. 124.

⁸⁶ *Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории Западных Областей УССР в Польшу (10.10.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 143-144.

szy pochodzi z 22 września 1944 roku, czyli był stworzony już kilkanaście dni po ogłoszeniu porozumienia o „repatriacji”. Ludność Polska zamieszkująca Ukrainę Zachodnią nie wyobrażała sobie, że ma być przesiedlona co najmniej z trzech powodów wymienionych w dokumencie. Pierwszy był związany ze stałą pracą w miejscu zamieszkania. Polacy wskazywali na to, że nie mieli pewności, że dostaną pracę po wyjeździe do Polski. Drugi powód niechęci do emigracji – to własne domy i mieszkania. Nie byli pewni, że po przekroczeniu granicy znajdą godziwe miejsce zamieszkania dla swoich rodzin. Trzeci powód – to własne gospodarstwa – źródło utrzymania mieszkańców wsi⁸⁷.

Umowę lubelską świadomi obywatele polscy rozumieli jako „sztuczkę Związku Radzieckiego mającą na celu zabezpieczenie Zachodniej Ukrainy przed przyłączeniem jej do Polski”⁸⁸.

Polacy do decyzji o konieczności przesiedlenia stosowali się niechętnie. Nie chcieli pozostawiać dorobku swojego życia oraz miejsca zamieszkania⁸⁹.

Rozklejane na słupach ogłoszenia dotyczące planu „repatriacji” Polaków częstokroć w nocy były zrywane i niszczone. Z drugiej strony pojawiały się bibuły zachęcające Polaków, by nie opuszczali miejsc zamieszkania i nie wyjeżdżali do Polski. Było to odbierane przez rządzących jako działalność antyrządziecka⁹⁰. Czasami głosiły one, że ewakuacja ludności polskiej i żydowskiej „została skasowana”⁹¹.

Na ogół Polacy wykazywali niechęć do „repatriacji”. Do rzadkości należeli ci, którzy bez sprzeciwu poddawali się decyzjom rządzących i wyjeżdżali⁹². Niektórzy Polacy, w wieku poborowym, woleli zaciągnąć się do wojska polskiego niżeli zapisać się na wyjazd⁹³.

⁸⁷ *Спеціальное сообщение О реагировании населения на Люблинское соглашение*, s. 53-55.

⁸⁸ Tamże, s. 57.

⁸⁹ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 13.

⁹⁰ Справка О работе Главного Представителя Правительства УССР об эвакуации польского населения с территории УССР (03.11.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 67-68.

⁹¹ Докладная записка О ходе эвакуации польских граждан с территории УССР и отрицательных проявлениях среди поляков (19.12.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 87.

⁹² Докладная записка о настроениях среди польского населения (13.10.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 63.

⁹³ Докладная записка О ходе эвакуации польских граждан с территории УССР и отрицательных проявлениях среди поляков (19.12.1944), s. 83.

Następny dokument badający nastroje wśród przeznaczonych do wywózki Polaków pochodzi z 13 października 1944 roku. Z tego sprawozdania dowiadujemy się, że Polacy nie chcą emigrować, „nie widzą sensu”⁹⁴. Podobne wnioski były także podawane w sprawozdaniu z 15 grudnia 1944 roku. Czytamy w nich, że Polacy nie tylko nie chcieli wyjeżdżać, zwłaszcza ze Lwowa, lecz byli gotowi stanąć do walki o swoje miasto⁹⁵. Byli także tacy, którzy uważali, że „pozostawanie w Związku Radzieckim jest jednoznaczne z samobójstwem”⁹⁶.

Profesor Politechniki Lwowskiej twierdził, iż uczeni Lwowa nie chcą wyjeżdżać do Polski, gdyż „władza (Komitet Wyzwolenia Narodowego) nie zasługuje na szacunek”⁹⁷.

Niezadowolenie wśród polskiej narodowości w Galicji Wschodniej wynikało z tego, że Polacy nie chcieli wyjeżdżać z miejsc stałego zamieszkania w zimie. Pragnęli, zwłaszcza lwowiaci, pozostać w mieście do wiosny⁹⁸.

Rzeczywiście, czas na przesiedlenie ludności polskiej z ZSRR był nieodpowiedni. Nadchodziła zima. Ludzie przygotowali zapasy oraz opał. Nie byli w stanie zabrać ze sobą wszystkiego. Także pola zostały już obsiane na zimę⁹⁹. Z drugiej zaś strony Polska jeszcze nie była całkowicie państwem oswobodzonym¹⁰⁰.

Ponieważ Polacy mieszkający na wsiach posiadali dość sporą liczbę zwierząt hodowlanych i nie wszystkie nadawały się do dalekiej pieszej podróży, organizatorzy proponowali repatriantom, aby oddawali zwierzęta do skupu lub rzezi. W zamian mieli Polacy otrzymać „pokwitowania zamienne”¹⁰¹.

3. Działania „repatriacyjne”

Ludność polska nie kwapiła się do pozostawiania miejsc zamieszkania, dobroku swojego życia, rodzinnego kraju¹⁰², dlatego też władze sowieckie zaczęły stosować „skuteczniejsze sposoby wpływu ich decyzję”, zwłaszcza poprzez

⁹⁴ Докладная записка о настроениях среди польского населения (13.10.1944), s. 61.

⁹⁵ Докладная записка О ходе эвакуации польских граждан с территории УССР и отрицательных проявлениях среди поляков (19.12.1944), s. 83.

⁹⁶ Тамże, s. 83.

⁹⁷ Специальное сообщение О реагировании населения на Люблинское соглашение, s. 58.

⁹⁸ Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (10.02.1946), s. 162.

⁹⁹ Докладная записка о настроениях среди польского населения (13.10.1944), s. 64.

¹⁰⁰ Справка О работе Главного Представителя Правительства УССР об эвакуации польского населения с территории УССР (03.11.1944), s. 67.

¹⁰¹ Районным представителям главного представителя правительства УССР, s. 74.

¹⁰² A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946*, s. 14.

aresztowania, deportacje, łapanki, rewizje, konfiskatę majątków, zajmowanie mieszkań¹⁰³, a także propagandę, która przyspieszała decyzję o wyjeździe¹⁰⁴. Niechęcącym wyjechać do ojczyzny przodków wręczano wezwanie do wyjazdu w celu „budowania ZSRR”. Aby więc nie trafić na Syberię pod wysubimowanym przymusem, Polacy wyjeżdżali do Polski¹⁰⁵.

W noc z 3 na 4 stycznia 1945 roku władze radzieckie Lwowa, chcąc pokazać, jak traktują niepokornych i niechętnych do wyjazdu, przeprowadziły masowe aresztowania. W sumie zostało zaaresztowanych 772 osoby. Wśród nich profesorowie, inżynierowie, lekarze, artyści i księża¹⁰⁶. Wszyscy oni byli uważani za aktywnych polskich nacjonalistów, gdyż „znaleziono” w ich mieszkaniach „antyradziecką, nacjonalistyczną literaturę, gazety, faszystowskie bibuły”¹⁰⁷.

W sprawozdaniu rządzący przeprowadzają analizę reakcji oraz zachowań ludności na masowe aresztowania. Iwan Hruszecki z dumą stwierdza: „Polacy są bardziej chętni do wyjazdu”¹⁰⁸. Widać więc, że „aresztowania antyradzieckich elementów” spowodowały wśród Polaków „przyspieszenie wyjazdu”. Niektórzy przekonali się, że na ziemiach Ukrainy Zachodniej sowieci na dobre zapuścili korzenie, dlatego dochodzili do wniosku, że lepiej wyjechać¹⁰⁹.

Poprzez aresztowania władze radzieckie ukazywały, że ten, kto nie chce wyjechać do Polski – zostanie wywieziony na Sybir¹¹⁰. Stąd taka dobrowolność i chęć repatriacji. Dla porównania: przed aresztowaniami do wyjazdu dziennie zgłaszało się 30-35 osób, po aresztowaniach – ok. 300 osób (w województwie drohobyckim). Sawczenko w sprawozdaniu dla Chruszczowa chwali się: „po przeprowadzeniu przez nas aresztowań zapisywanie się Polaków na wyjazd nagle wzrosło”¹¹¹, czyli metoda poskutkowała. Zachęceni w taki sposób do wyjazdu Polacy na własną rękę zaczęli załatwiać potrzebne dokumenty oraz transport dla przesiedlenia, nie oczekując od państwa pomocy¹¹².

---

¹⁰³ A. Redzik, *Uniwersytet w latach 1939-1946*, s. 1059.

¹⁰⁴ Tamże, s. 1075.

¹⁰⁵ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 13-14.

¹⁰⁶ Докладная записка о проведении операции НКГБ в г. Львове по изъятию польского националистического и антисоветского элемента (13.01.1945), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 95.

¹⁰⁷ Tamże, s. 96.

¹⁰⁸ Zob. tamże, s. 97-99.

¹⁰⁹ Спеціальное сообщение о ходе переселения польских граждан из УССР в Польшу (03.02.1945), s. 101.

¹¹⁰ Tamże, s. 102.

¹¹¹ Tamże, s. 103.

¹¹² Tamże, s. 104.

Z innego raportu dowiadujemy się, iż kolejnym działaniem na rzecz przyspieszenia „repatriacji” Polaków było obciążanie ich wysokością podatków ponad siły¹¹³. Odmawiano Polakom wydawania dowodów osobistych, które umożliwiały spokojne funkcjonowanie na terenie USRR¹¹⁴.

Także ukraińscy nacjonałiści, spod znaku OUN-UPA „pomagali” Polakom szybko podejmować decyzję o opuszczeniu majątków. W sprawozdaniach sowieci odnotowują, iż Ukraińcy grozili Polakom zagładą, jeżeli nie zgłoszą się do wyjazdu. Rozrzucali także po miejscowościach kartki z pogrózkami. Często ataki ukraińskie nie kończyły się pogrózkami, lecz rzeczywiście dokonywali oni mordy też na tych Polakach, którzy zgłosili się do wyjazdu. Miał to być przykład dla tych, którzy nie będą chcieli wyjechać (taką treść zawierały kartki porozrzucane po wsi Tarnawa powiatu dobromilskiego, gdzie zginęło 5 Polaków)¹¹⁵.

Aby zmusić Polaków do opuszczenia byłych ziem polskich, ukraińskie bandy dokonywały nocnych napadów oraz rabunków. Polacy częstokroć w nocy nie spali w obawie przed napadem. Ze względów bezpieczeństwa oraz w obawie przed tym, że trzeba będzie w pośpiechu uciekać do Polski, w niektórych parafiach kapłani „zlikwidowali” Najświętszy Sakrament¹¹⁶.

Władze, w celu przyspieszenia akcji „repatriacyjnej”, same podzęgały do walk między obywatelami narodowości ukraińskiej i polskiej¹¹⁷. Odbywały się akcje aresztowania, wywózek na roboty przymusowe. Wszystko to mobilizowało potrzebne władzom grupy do wyjazdu. Wobec tych, którzy mimo wszystko chcieli pozostać na dobrach rodzimych, zastosowywano rozwiązanie siłowe kierując do akcji odpowiednie grupy wojskowe¹¹⁸. Działo się to zwłaszcza w Polsce wobec Ukraińców, gdzie oddziały UPA paliły wsie opuszczone przez Ukraińców, niszcząc przy tym możliwość zamieszkania ich przez ludność polską przybywającą z terenów USRR. To dawało wojsku pretekst do stosowania represji wobec ludności cywilnej „podejrzanej o sprzyjanie AUP”¹¹⁹.

¹¹³ Докладная записка О ходе эвакуации польских граждан с территории УССР и отрицательных проявлениях среди поляков (19.12.1944), s. 85.

¹¹⁴ Tamże, s. 86.

¹¹⁵ Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (01.04.1945), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 133.

¹¹⁶ Zob. J. Waligóra, *Cierpiący Pasterz*, s. 115-117.

¹¹⁷ *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, Dokumenty 1944-1945, t. I, s. 11.

¹¹⁸ Por. tamże, s. 12.

¹¹⁹ Tamże, s. 13.

Najmocniejszym uderzeniem w wartości wyznawane przez Polaków była zmiana języka oraz szkolnych programów nauczania. Świadczy o tym list Chruszczowa do Stalina z dnia 29 września 1944 roku, w którym informuje o czynnościach, jakie należy podjąć, aby „przyspieszyć przesiedlenie” Polaków: 1) wprowadzić w średnich oraz wyższych szkołach jako język wykładowy ukraiński i rosyjski; 2) w szkołach polskich, na równi z ukraińskimi i rosyjskimi, wprowadzić programy nauczania zatwierdzone przez Ludowy Komisariat Oświaty USRR; 3) zobowiązać polski naród do wykonywania wszystkich zobowiązań, które wykonują inni obywatele Ukrainy Radzieckiej, to znaczy, że mężczyźni oraz kobiety mają być powoływani do pracy „w przemyśle, do budowy twierdz obronnych oraz w innych celach na równi z obywatelami Ukrainy”. Chruszczow zadowolony z własnego pomysłu oznajmia Stalinowi: „wszystkie tego typu działania przyspieszą ewakuację ludności polskiej z terytorium USRR do Polski”¹²⁰.

Pełnomocnicy ze strony Polski nie zawsze kwapili się do wypełniania zobowiązań wypływających z układu lubelskiego. Przez to byli szykanowani w raportach i sprawozdaniach przez osoby odpowiedzialne za przeprowadzenie wysiedlenia po stronie radzieckiej¹²¹ i byli określani jako „wrogo nastawieni do władzy radzieckiej”¹²².

Po przeprowadzonych aresztowaniach pojawiło się tyle chętnych do wyjazdu, że władze polskie nie były w stanie wszystkich przyjąć, tłumacząc się przy tym, że nie mają miejsca na osiedlenie przybyszów¹²³. Natomiast strona radziecka tę sytuację tłumaczyła w taki sposób, że w komisjach po stronie polskiej zasiada wiele „uczestników polskich organizacji nacjonalistycznych oraz inne antyra-

¹²⁰ Лист М. Хрущова Й. Сталіну про заходи, які мають прискорити переселення подяків з УРСР у Польщу (29.09.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 60-61.

¹²¹ Докладная записка о деятельности Районных уполномоченных Польского Комитета Национального Освобождения по эвакуации польского населения (16.12.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 79-80.

¹²² Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории УССР и антисоветских проявлениях националистических элементов По предварительным данным по Западным областям Украины учтено польского и еврейского населения, подлежащего эвакуации в Польшу, 187356 семей или 650570 человек (05.02.1945), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 112.

¹²³ Специальное сообщение о ходе переселения польских граждан из УССР в Польшу (03.02.1945), s. 104.

dzieckie elementy”, które dążą do tego, aby przesiedlenie polskiej ludności zablokować¹²⁴. W związku z tym władze radzieckie Lwowa aresztowały również członków komisji zajmujących się przesiedleniem Polaków oraz Żydów¹²⁵.

Być może w poszczególnych przypadkach specjalnie stawiano na stanowiskach w Komisji do spraw „repatriacyjnych” ludzi działających w podziemiu oraz Armii Krajowej. Natomiast pułkownik Hrebchenko wylicza szereg osób na stanowiskach pełnomocników oraz ich współpracowników, nazywając ich „zawziętymi nacjonalistami”, współpracownikami AK. Podkreślał, że to oni sami agituja do tego, aby porozumienie lubelskie zostało zerwane¹²⁶. Podobna treść została podana w sprawozdaniu z dnia 10 marca 1945 roku. Stąd decyzja o zwolnieniu z pracy wszystkich osób, które nie wzbudzają zaufania. Większość z nich została także aresztowana pod zarzutem aktywnej działalności w AK lub innej antysowieckiej działalności. Każdy, kto był podejrzewany o to, że przyczynia się do zatrzymania akcji przesiedlenia Polaków do Polski, był natychmiast aresztowany¹²⁷.

Władze Ukraińskiej Radzieckiej Republiki w sprawozdaniach cały czas wyrażają niezadowolenie z prac Tymczasowego Rządu Polskiego. Podkreślają, że ich plany nie są należycie realizowane. Rząd Polski tłumaczy się niemożliwością przyjęcia zaplanowanej przez USRR liczby ludności polskiej i żydowskiej. Jest to związane z „trudnościami rozlokowania” przybyszy. Chętniej są przyjmowani mieszkańcy wsi, natomiast dla mieszczan brakuje niezbędnych miejsc do zamieszkania. Tego typu niezgodnienie ma miejsce w ciągu całego okresu przesiedleńczych prac¹²⁸.

„Wyzwolenie ważniejszych województw Polski” przez Armię Czerwoną zmieniło rytm przesiedlenia, gdyż Polacy stali się bardziej chętni do wyjazdu¹²⁹.

¹²⁴ Tamże, s. 105.

¹²⁵ Zob. tamże, s. 106-108.

¹²⁶ Zob. Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории УССР и антисоветских проявлениях националистических элементов По предварительным данным по Западным областям Украины учтено польского и еврейского населения, подлежащего эвакуации в Польшу, 187356 семей или 650570 человек (05.02.1945), s. 112-113.

¹²⁷ Секретарю ЦК КП/б/ Украины тов. Коротченко Д. С. г. Киев (10.03.1945), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 128-129.

¹²⁸ Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (05.01.1945), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 91.

¹²⁹ Специальное сообщение о ходе переселения польских граждан из УССР в Польшу (03.02.1945)..., s. 100.

Natomiast sowieci ciągle podkreślali, że Rząd Polski „nie ma planu” na rozsiadanie przybyszy z Ukrainy Zachodniej pomimo tego, że Polska już została „wyzwolona”. Przy tym podkreślali, że to Polacy domagają się wywiezienia ich do Polski, gdyż chcą zagospodarować ziemię uprawną na wiosnę¹³⁰.

Komisje zajmujące się przesiedleniem ludności polskiej niejednokrotnie stwierdzały, że wysiedlenie jest hamowane przez brak potrzebnego transportu. Kolej nie wywiązuje się z nałożonych nań zobowiązań, a za oknem sroga zima. Oprócz braku wagonów, brakuje także lokomotyw. Wszystko to powodowało opóźnianie terminów ewakuacji¹³¹. Często wagony dla przesiedleńców były dostawiane z kilkudniowym opóźnieniem, gdyż brakowało pustych¹³². „Repatrianci” byli zmuszeni oczekiwać pod gołym niebem nawet po 10-15 dni¹³³. Stąd załadowywanie wagonów odbywało się w ogromnym pośpiechu, przez co często dochodziło do łamania ustalonych zasad¹³⁴. Niekiedy podstawiona liczba wagonów była zbyt mała, aby mogli wyjechać nimi wszyscy chętni. Brak jakiegokolwiek wyposażenia w wagonach powodował to, że ludzie wyjeżdżali w warunkach zwierzęcych. Niestety bardzo złe warunki sanitarne oraz brak lekarzy i leków powodowały, że podróżujący repatrianci, zwłaszcza dzieci, umierały¹³⁵.

Rejestracja Polaków na wyjazd ze Związku Radzieckiego odbywała się regularnie, jednak władze radzieckie nieustannie podkreślały w swoich raportach, że to z powodu „braku wagonów ludność polska nie może wyjechać” i dlatego nadal mieszka w swoich posiadłościach¹³⁶.

Władze radzieckie ciągle szukały sposobów, by „pomóc” Polakom jak najszybciej wyjechać. W jednym z dokumentów władze sowieckie przedstawiły projekt przygotowania transportu zaprzęgowego, który miał przyspieszyć oraz usprawnić wyjazd Polaków. Każde województwo Ukrainy Zachodniej (równieńskie, wołyńskie, lwowskie, tarnopolskie, drohobyckie i stanisławowskie) zostało zobowiązane do przygotowania transportu zaprzęgowego i w 5 dni przed „ewakuacją” miała być podana dokładna liczba, ile tego typu transportu

¹³⁰ Секретарю ЦК КП/б/У товарищу Коротченко Д. С. Справка (05.03.1945), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 127.

¹³¹ Специальное сообщение о ходе переселения польских граждан из УССР в Польшу (03.02.1945), s. 110.

¹³² Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (01.04.1945), s. 132.

¹³³ Совнарком Союза ССР товарищу Кагановичу (20.02.1945), s. 124.

¹³⁴ Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (05.01.1945), s. 92.

¹³⁵ Тамże, s. 93.

¹³⁶ Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (01.04.1945), s. 133.

potrzebuje każdy rejon. Miały też być rozpracowane trasy oraz porządek wykorzystania tego typu transportu. Zaplanowano też, że dla polskiej ludności, która będzie przemieszczać się tym transportem, ma być zagwarantowana ochrona¹³⁷.

Z kolejnych dokumentów wynika, iż z powodu braku potrzebnej ilości transportu nie tylko zdecydowano o tym, że „repatrianci” będą dowożeni jedynie do granicy z Polską, ale także o tym, że transport zaprzęgowy ma pochodzić z własności wyjeżdżających. Kolumny miały składać się z 30-40 furmanek. Natomiast kolej miała być wykorzystywana jedynie w „wyjątkowych sytuacjach”. Tłumaczono to faktem, że kolej jest wykorzystywana na rzecz wojny¹³⁸.

Polacy pozostawiający miejsce stałego zamieszkania oraz dorobek swojego życia niejednokrotnie odczuwali na własnej skórze bezprawie tych, którzy byli zobowiązani do pilnowania porządku w czasie ich przesiedlenia. Działacze partyjni łamiąc zasady oraz obowiązujące prawo, odbierali Polakom majątek, należący do przesiedleńców¹³⁹.

Na przykład, mimo iż Polacy wyjeżdżający do Polski mogli w bankach wymienić ruskie pieniądze na polskie, częstokroć zdarzało się, iż ruskie pieniądze odbierano im na granicy podczas jej przekraczania¹⁴⁰. Zdarzały się także tego typu sytuacje, iż rejonowi pracownicy NKWD oraz NKGB odbierali wyjeżdżającym bydło (41 koni, 37 krów, 2 owce), zboże (ok 30 ton) i maszyny rolne (31 furmanek, pługi i brony etc.). Odpowiedzialni za załadowanie byłych obywateli polskich i ich dobytku do wagonów pobierali łapówki¹⁴¹.

Deportowani pozostawili po sobie w kraju poprzedniego zamieszkania ogromny majątek: ziemię, nieruchomości, cerkwie, kościoły, więc państwo wszystko to przejęło na własność. Często, zwłaszcza świątynie, stały się przedmiotem grabieży¹⁴².

Rząd radziecki hojnie szafował losem Polaków oraz Żydów. Snuł daleko idące plany dotyczące „repatriacji” tych narodowości. Stanem na 1 stycz-

¹³⁷ Постановление Совета Народных Комиссаров УССР и Центрального Комитета Украины от 1944 *О мобилизации гужевого транспорта для перевозки на территорию Польши*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 71.

¹³⁸ Районным представителям главного представителя правительства УССР, s. 74.

¹³⁹ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 22.

¹⁴⁰ *Справка (27.12.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 89.

¹⁴¹ Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польщу” (03.12.1945), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 153-154.

¹⁴² Por. A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946*, s. 15-16.

nia 1945 roku: zgłoszonych do wyjazdu do Polski było 45 993 rodziny (139 724 osoby). W okresie od 15 listopada 1944 do 1 stycznia 1945 roku (w ciągu 1,5 miesiąca) zostało wywiezionych 6 686 rodzin (18 023 osoby)¹⁴³.

Stanem na 1 lutego 1945 roku z Zachodniej Ukrainy do wyjazdu zgłosiło się 73 571 polskich i żydowskich rodzin (219 424 osób). Zostało wywieziono do Polski w tym okresie 15 490 rodzin (42 605 osób)¹⁴⁴.

Miesiąc później, 1 marca 1945, okazało się, że należy deportować z zachodnich województw Ukrainy 197 046 rodzin (678 284 osoby) pochodzenia polskiego, żydowskiego oraz innych (z rodzin mieszanych). Dokument archiwalny podaje dokładne statystyki dotyczące konkretnych województw, z których mają być wywiezieni polscy obywatele. Ciekawe, bo podanie o wyjazd wśród Polaków złożyło aż 343 861 osób. Statystyki odnotowały, jaki rodzaj prac wykonywały poszczególne grupy społeczne, ile zwierząt zostało wywiezionych, ile maszyn rolnych, produktów, a ile czego Polacy pozostawili przyszłemu gospodarzom¹⁴⁵.

Kolejne sprawozdanie o przebiegu „repatriacji” obywateli polskich pochodzi z 1 kwietnia 1945 roku. Sprawozdawca podkreśla, że wywiezieniu podlega 207 170 rodzin (726 353 osoby) pochodzenia polskiego i żydowskiego. Do wyjazdu do Polski zgłosiło się 153 413 rodzin (452 689 osób)¹⁴⁶.

Sprawozdanie z 5 lipca 1945 roku podaje, że na terytorium Ukrainy Zachodniej zarejestrowano na wyjazd do Polski 204 077 rodzin (598 040 osób) ludności polskiej oraz żydowskiej. Natomiast zostało wywiezione do Polski, stan na dzień 01 lipca 1945 roku, 96 043 rodziny (294 038 osób)¹⁴⁷.

Sprawozdanie z dnia 10 października 1945 roku podaje, że na Zachodniej Ukrainie mieszka 256 428 rodzin (797 907 osób). Do wyjazdu do Polski zgłosiło się 233 121 rodzin (675 096 osób). W ostatnim czasie zostało wywiezionych do Polski 158 614 rodzin (480 483 osób)¹⁴⁸.

¹⁴³ Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (05.01.1945), s. 90.

¹⁴⁴ Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории УССР и антисоветских проявлениях националистических элементов По предварительным данным по Западным областям Украины учтено польского и еврейского населения, подлежащего эвакуации в Польшу, 187356 семей или 650570 человек (05.02.1945), s. 111.

¹⁴⁵ Секретарю ЦК КП/б/У товарищу Коротченко. Справка (05.03.1945), s. 125-127.

¹⁴⁶ Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (01.04.1945), s. 131.

¹⁴⁷ Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (05.07.1945), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 134.

¹⁴⁸ Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории Западных Областей УССР в Польшу (10.10.1945), s. 142.

W grudniu 1945 roku na terytorium Ukrainy Zachodniej ciągle mieszkali Polacy. Liczba rodzin wynosiła 269 179 (817 737 osób), chętnych wyjechać do Polski było 257 071 rodzin (736 989 osób). Już wyjechało 197 164 rodziny (585 360 osób). W samym listopadzie 1945 roku w celu przesiedlenia obywateli polskich kolej podstawiła 3151 wagonów, które wywiozły 17 855 rodzin (48 641 osób). Władze radzieckie prowadziły także ewidencję tych obywateli, którzy ciągle nie zgłaszali się do wywózki. Ich liczba sięgała 12 108 rodzin (81 848 osób). Natomiast spośród zarejestrowanych na wyjazd oczekiwało 59 907 rodzin (151 629 osób)¹⁴⁹.

W grudniu 1945 roku lwowska kolej podstawiła dla załadunku polskich obywateli i ich majątków 2 231 wagonów, które przetransportowały do Polski 10 321 rodzin (27 170 osób)¹⁵⁰. Stan „repatriacji” na początek stycznia 1946 roku wyglądał następująco: do Polski wyjechało już 207 485 rodzin (612 530 osób)¹⁵¹. Ale jeszcze się nie zgłosiło do rejestracji na wyjazd 14 502 rodziny (73 398 osób). Natomiast spośród zarejestrowanych oczekiwało na wywózkę 56 553 rodziny (140 714 osób)¹⁵².

Sprawozdanie z lutego 1946 roku podaje, że na terytorium Ukrainy Zachodniej mieszka 293 131 rodzin (852 298 osób) ludności polskiej, chętni wyjechać do Polski stanowili 285 015 rodzin (806 240 osób). Do Polski zostało wywiezionych już 210 901 rodzin (621 757 osób)¹⁵³.

Kolejne sprawozdanie jest datowane na 5 kwietnia 1946 roku. Z niego dowiadujemy się, że w marcu kolej podstawiła 2290 wagonów, które wywiozły do Polski 8929 rodzin (27 210 osób)¹⁵⁴ i że na terytorium Ukrainy Zachodniej nadal mieszka 296 120 rodzin (855 203 osoby) ludności polskiej. D wyjazdu zgłosiło się 292 943 rodzin (828 820 osób); wyjechało 222 067 rodzin (654 073 osoby)¹⁵⁵.

¹⁴⁹ Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (03.12.1945), s. 150-151.

¹⁵⁰ Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (10.01.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 156.

¹⁵¹ Тамże, s. 155.

¹⁵² Тамże, s. 156.

¹⁵³ Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (10.02.1946), s. 161.

¹⁵⁴ Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (05.04.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 164.

¹⁵⁵ Тамże, s. 163-164.

W kwietniu lwowska kolej podstawiała 3786 wagonów, które wywoziły do Polski 15 825 rodzin (45 964 osób)¹⁵⁶.

Stan mieszkańców ludności polskiej na dzień 1 maja 1946 roku na Ukrainie Zachodniej wynosił 298 999 rodzin (858 859 osób). Chętnych, by wyjechać do Polski zgłosiło się 294 035 rodzin (832 666 osób). Już wyjechało 237 092 rodziny (700 037 osób)¹⁵⁷. Jeszcze nie zgłosiły się na rejestrację do wyjazdu 4 964 rodziny (26 193 osoby). Spośród zgłoszonych jeszcze nie wyjechało do Polski 56 143 rodziny (132 629 osoby)¹⁵⁸.

Sprawozdanie z sierpnia 1946 roku ukazuje, że na terytorium Ukrainy Zachodniej zarejestrowano 350 226 rodzin (873 478 osób). Do wyjazdu zgłosiło się poprzez rejestrację 301 755 rodzin (859 905 osób). Do Polski już wyjechało 272 544 rodziny (789 982 osoby). Nie zarejestrowanych (niechętnych do wyjazdu) pozostało 3 471 rodzin (13 573 osoby). 6455 rodzin (17163 osoby) odmówiło wyjazdu, wycofując swoje podania, 3610 rodzin (8463 osoby) przeniosło się w inne miejsca zamieszkania, skąd nie wywożono do Polski. Niestety, wielu Polaków nie wyjechało do Polski także z powodu aresztowań i uwięzienia oraz wywiezienia na Sybir)¹⁵⁹.

Analizując dokumenty archiwalne dotyczące „repatriacji” Polaków z ziem Zachodniej Ukrainy na zachodnią Polskę Wołodmyr Serhijczuk, historyk ukraiński, podaje dokładne dane dotyczące ilości wysiedlonych rodzin oraz osób w poszczególnych województwach¹⁶⁰:

	województwo	Rodziny	Osoby
1	wołyńskie	20867	64798
2	równe	22128	69075
3	tarnopolskie	74467	233617
4	stanisławowskie	26568	77930
5	Lwowskie	85235	218711
6	Drohobyckie	40286	115278
7	Czerniowieckie	2993	10573

¹⁵⁶ Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (05.05.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 167.

¹⁵⁷ Тамże, s. 166.

¹⁵⁸ Тамże, s. 167.

¹⁵⁹ Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории Западных областей Украины в Польшу (05.08.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 169.

¹⁶⁰ В. Сергійчук, Депортація поляків з України, s. 20.

Dopiero w lipcu 1945 roku Polacy mogli odmówić wyjazdu poprzez złożenie podania oraz zwrócenie wcześniej otrzymanych dokumentów. Dzięki temu byli skreślani z listy osób zobowiązanych do wyjazdu. W tym momencie byli zobowiązani do wykonywania wszystkich zobowiązań nałożonych przez państwo na obywateli radzieckich¹⁶¹.

Wywożenie polskich obywateli ze Lwowa zostało przerwane na okres od 1 listopada 1945 roku do 1 kwietnia 1946 roku. Wiceprezydent Rzeczypospolitej Polskiej Grabski prosił władze radzieckie o niezaprzestawanie ewakuacji, ponieważ 20 000 mieszkańców Lwowa było całkowicie przygotowanych do „repatriacji”, wiedząc o tym, że miała ona być ukończona w 1945 roku¹⁶².

Swoje cele związane z wywózką Polaków sowieci osiągalni na różne nieuczciwe sposoby. Z każdym swoim sukcesem się obnosili. Odnotowywali w sprawozdaniach „skuteczność” własnej działalności. Cieszyli się, gdy w gazetach odnajdywali ogłoszenia o tym, że Polacy, szykując się do wyjazdu, sprzedają swój majątek¹⁶³.

4. Skutki „repatriacji”

Prosty lud, który był wywożony „dobrowolnie-przymusowo”, usiłował zabrać ze sobą swój dobytek życia, szczególnie zwierzęta oraz maszyny rolnicze. W czasie repatriacji ze USSR Polacy wywieźli zwierzęta¹⁶⁴:

	Zwierzęta	Pogłowie
1	Konie	44939
2	Bydło rogate	103741
3	Świnie	11312
4	Owce i kozy	29333

Zabierano także ze sobą inwentarz rolniczy, dzięki któremu można było obsiewać oraz obrabiać ziemię odzyskane¹⁶⁵:

¹⁶¹ Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (05.07.1945), s. 135-136.

¹⁶² Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (03.12.1945), s. 153.

¹⁶³ Zob. Докладная записка о настроениях среди польского населения (13.10.1944), s. 63.

¹⁶⁴ В. Сергійчук, Депортація поляків з України, s. 20.

¹⁶⁵ Тамże, s. 20-21.

	Inwentarz	liczba maszyn
1	Narzędzia do uprawy ziemi	44020
2	Siewniki	835
3	Maszyny do zbierania plonów	2388

Polacy wyjeżdżający z miejsca stałego zamieszkania, nie mając pewności jutra, zabierali ze sobą także żywność¹⁶⁶:

		Cetnary
1	Wszystkie produkty	2105782
2	Ziarna	1249435

Tę pełną zgrozy sytuację wygnańców z ojczystej ziemi opisał świadek tamtych chwil: „Na stacji ładunkowej masy ludzkie wygnańców. Czekają na wagony. Tysiące paczek, skrzyń, tobołów, ryk bydła, wrzawa i krzyki. Nad wszystkim potworna groza życia i niepewność ludzkiego jutra”¹⁶⁷.

Naukowcy i profesorowie lwowskich uczelni wyjeżdżali stopniowo. „Sowieci zgodzili się w umowie z tworzącym się komunistycznym rządem Polski na to, aby opuszczający Lwów uczeni zabrali ze sobą swój warsztat pracy, czyli prywatne książki i aparaturę”. Jednak sprawę utrudniali urzędnicy oraz niedostateczna ilość środków transportu. „Nie zezwolono na wywożenie zasobów materialnych uczelni, w tym uniwersytetu. Nie zezwolono na wywiezienie cennych zbiorów bibliotecznych”¹⁶⁸.

Przedwojenna kadra Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie rozjechała się po całej Polsce, stanowiąc trzon nowo powstających uniwersytetów w Toruniu, Wrocławiu, Łodzi¹⁶⁹. Lwowskie środowisko naukowe zasiłowało także uniwersytety w Krakowie, Gliwicach, Lublinie, Gdańsku, Łodzi, Poznaniu¹⁷⁰.

Dokument archiwalny pochodzący z 05 marca 1945 roku stwierdza, że problem majątku kościelnego nie był do tej pory rozstrzygnięty¹⁷¹. Ks. Julian Bażycki zachęcał wiernych swojej parafii w Sokolnikach, aby wyjeżdżali do Polski w sposób zorganizowany w tym celu, aby „zabrać ze sobą cały majątek kościelny”¹⁷².

Likwidacja parafii nie była rzeczą prostą, trzeba było zrobić własnoręcznie odpowiednie paki na rzeczy kościelne, a było ich w każdej parafii sporo. Potem kapłani rozdawali te paczki swoim parafianom w celu przewiezienia ich do Pol-

¹⁶⁶ Tamże, s. 21.

¹⁶⁷ J. Anczarski, *Kronikarskie zapisy*, s. 500.

¹⁶⁸ A. Redzik, *Uniwersytet w latach 1939-1946*, s. 1075.

¹⁶⁹ Tamże, s. 1076-1077.

¹⁷⁰ Zob. tamże, s. 1075.

¹⁷¹ *Секретарю ЦК КП/б/У товарищу Коротченко Д. С. Справка (05.03.1945)*, s. 128.

¹⁷² *Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории Западных Областей УССР в Польшу (10.10.1945)*, s. 144.

ski. Parafianie przewozili wraz z rzeczami osobistymi także rzeczy kościelne, a potem „dawali do przechowania różnym parafiom w Bytomiu, Katowicach czy w innych miejscowościach”¹⁷³. Kapłani przy „likwidacji parafii” starali się zabrać nie tylko najwartościowsze rzeczy (figury, krucyfiksy), ale także agendy parafialne¹⁷⁴.

Blicharski – tramwajarz lwowski – zaproponował wyjeżdżającym Polakom, aby „zabrali ze sobą urnę z ziemią obrońców Lwowa. Ona będzie świadectwem naszego przywiązania do Lwowa, jako do miasta polskiego, o które Polacy jeszcze będą walczyć”¹⁷⁵.

W kwietniu 1946 roku władze radzieckie zarządziły wyjazd arcybiskupa Baziaka ze Lwowa radzieckiego do Polski. Wtedy została podjęta decyzja o „przeniesieniu agend Seminarium Duchownego i Kurii metropolitalnej wraz z archiwum do Polski. W sobotę 13 X 1945 r. ładowano skrzynie z dobytkiem Seminarium do sześciu wagonów na stacji”. 20 października 1945 roku Seminarium Duchowne ze Lwowa zostało przeniesione do Kalwarii Zebrzydowskiej¹⁷⁶.

OO. Bernardyni wyjeżdżając ze Lwowa, spakowali najcenniejsze rzeczy (bibliotekę klasztorną, naczynia liturgiczne, „cenne aparaty”) w trzy wagony towarowe i lorę (wagon towarowy bez bocznych ścian) – a w niej skrzynia długości 10 metrów, a w skrzyni obraz Tadeusza Popiela „Grób Pana Jezusa”¹⁷⁷. Rzeczy Bernardyni spakowali do „kilkaset pak, skrzyń i koszów”¹⁷⁸. Specjalnie wysłani żołnierze kontrolowali, co zakonnicy wynosili z klasztorów przed oddaniem kluczy Komisji Likwidacyjnej¹⁷⁹. Transport wywożący duchowieństwo ze Lwowa liczył 72 wagony¹⁸⁰.

Rzecz jasna, że wyjeżdżający nie byli w stanie zabrać ze sobą całego swojego majątku. Dlatego każda rodzina pozostawiła po sobie domy mieszkalne, ziemie uprawne, obsiane ziemie ozimą pszenicą oraz żytem, mieszkania w miastach. Państwo radzieckie wyceniło „łup” na 233.537.063 rubli¹⁸¹.

Często się zdarzały takie sytuacje, że przybywając na ziemie Polski „reparianci” nie byli oczekiwani przez nikogo, ich mienie nie było zabezpieczone przed kradzieżą¹⁸². Przybywając na nowe miejsce zamieszkania, byli nie tylko

¹⁷³ J. Anczarski, *Kronikarskie zapisy*, s. 493.

¹⁷⁴ Zob. tamże, s. 494-497.

¹⁷⁵ Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (10.01.1946), s. 156.

¹⁷⁶ J. Anczarski, *Kronikarskie zapisy*, s. 488-489.

¹⁷⁷ J. Waligóra, *Cierpiący Pasterz*, s. 126.

¹⁷⁸ Tamże, s. 128.

¹⁷⁹ Tamże, s. 130.

¹⁸⁰ Tamże, s. 138.

¹⁸¹ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 21.

¹⁸² Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (05.01.1945), s. 94.

zdezorientowani, ale także bardzo biedni, bo pozbawieni majątku, który pozostawiali lub, ewentualnie, sprzedali za marne pieniądze¹⁸³. Przybywających na ziemię odzyskanie „repatriantów” czekała trudna sytuacja bytowa, co wywoływało nie tylko rozczarowanie, ale także chęć powrotu do domu¹⁸⁴.

Ofiary przymusowych przemieszczeń, jeżeli okoliczności sprzyjały, nie tylko zachowują pamięć o swojej tożsamości, ale także „kultywują tradycję przynależności do swej utraconej małej ojczyzny”¹⁸⁵.

Pamięć ludzka może zebrać wiele przeżyć, uczuć, wiedzy. Ona także często przechowuje noszone w sercu wspomnienia jako coś bardzo ważnego, co ma wpływ na kształt życia i myślenia. Trudno jest zapomnieć coś lub kogoś, co spowodowało ogromny ból. Nawet gdy życie się ułożyło nie najgorzej, mimo wszystko serce wraca do rodzinnego domu, do Lwowa. Danuta Tęczarowska po długich latach na wygnaniu pozostawiła swoje wspomnienia jako dar serca dla córki. Napisała w słowie wstępnym: „kocham to miasto, gdzie żyły razem trzy narodowości: Polacy, Ukraińcy i Żydzi. Za czasów mojego dzieciństwa Ukraińcy nazywali się Rusinami i odnosili się do Polaków jak do braci. Obchodziło się Boże Narodzenie dwa razy: »nasze« i »wasze«... Żydzi – mądry i zagadkowy dla nas naród, trzymali się swojej religii i obyczajów i dodawali miastu dużo uroku. Mimo wszystkich różnic i gorzkich walk i wspomnień nie mogę oprzeć się uczuciu, że tak Ukraińcy jak i Żydzi są mi bliscy”¹⁸⁶.

Wysiedleni ludzie nie zapomnieli o tragicznych miejscach swojej deportacji i o tym, że często odbywały się one z użyciem przemocy i kosztowały wiele ofiar. Wracają oni w te miejsca, zwłaszcza na cmentarze, troszcząc się o zachowanie pamięci o przodkach¹⁸⁷.

Ukraińcy deportowani z Rzeczypospolitej zabiegają o to, aby zachować świadectwa o ukraińskim charakterze ziem na zachód od Bugu i Sanu. Dotyczy to przede wszystkim opieki nad cmentarzami i miejscami pochówku ofiar walk polsko-ukraińskich, ratowania niszczących cerkwi i innych ośrodków kultu, zaakcentowania działalności na tym terenie wybitnych ukraińskich działaczy na niwie polityki, cerkwi, kultury, sztuki itp., zachowanie starych, ukraińskich nazw terenowych¹⁸⁸.

Polacy przesiedleni na ziemię Polski Zachodniej często powracają nie tylko myślami na Wschód, skąd pochodzą ich korzenie rodowe. Przy różnych oka-

¹⁸³ „*Druga repatriacja*” ludności polskiej z ZSRS na Warmii i Mazurach. Wybór dokumentów z zasobu Archiwum Państwowego w Olsztynie z lat 1955-1962, wyboru dokonał i wstępem opatrzył Mariusz Korejwo, Olsztyn 2016, s. 10.

¹⁸⁴ Por. tamże, s. 21.

¹⁸⁵ A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946*, s. 5.

¹⁸⁶ D. Tęczarowska, *Deportacja w nieznanie*, s. 5.

¹⁸⁷ Por. A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946*, s. 23.

¹⁸⁸ Tamże, s. 24.

zjach odwiedzają miejscowości swoich przodków, wspomagają ludność, która obecnie zamieszkuje ich domostwa rodzinne. Jednak najchętniej biorą udział w uroczystościach religijnych¹⁸⁹.

Wnioski

Analiza źródeł, zwłaszcza archiwalnych, budzi wiele emocji i współczucia wobec ludzi pokrzywdzonych przez los, przez system, przez państwo, przez innych ludzi. Szacowane liczby wysiedlonych ludzi z ziem odebranych Polsce budzą przerażenie. Szacuje się, iż sowieci wysiedlili około 3 000 000 osób¹⁹⁰.

Tak zwane repatriacje były raczej deportacjami stanowiącymi „nieodłączny element stalinowskiej polityki narodowościowej”¹⁹¹. „Przymusowe przesiedlenie” stało się życiową tragedią wszystkich tych, którzy zostali wypędzeni z własnego domu. Natomiast władze radzieckie, realizujące umowę lubelską, były przekonane o tym, iż jest to „ważne, wielkie dzieło państwowo-historyczne, które otrzymali od Partii oraz Rządu”¹⁹².

Domyślamy się, że deportowani obywatele odczuwali i byli przekonani o tym, że zostali pokrzywdzeni¹⁹³.

Z początkiem roku 1946 roku w Galicji Wschodniej pozostawały już tylko resztki Polaków, ponieważ ludność polska uciekała z tych ziem „przed gwałtami władzy radzieckiej, która postanowiła całkowicie oczyścić ją z elementu polskiego. Za każdą cenę. To było postanowione, zadecydowane i wykonywane z całą radziecką bezwzględnością, dla której wszystkie środki są dopuszczalne. Kto z Polaków chciał żyć – musiał uchodzić. Innego wyjścia nie było”¹⁹⁴.

Na Ukrainie Zachodniej z zarejestrowanych 305 226 rodzin (873 478 osób) obywateli polskich. Do wyjazdu zgłosiło się 301 755 rodzin (859 905 osób). „Repatriowano” 272 544 rodzin (789 982 osób). W związku z tym, iż 1 września 1946 akcja przesiedleńcza została przerwana, do Polski nie zdążyło wyjechać 29 211 rodzin (69 923 osoby). Spośród tej liczby odmówiło wyjazdu, wycofując swoje dokumenty 6 455 rodzin (17 163 osoby). 3 610 rodzin (8 463

¹⁸⁹ Zob. A. Zwoliński, *Spotkanie u Matki Winnickiej*, *Niedziela Ogólnopolska* 2/2018, str. 43 <http://m.niedziela.pl/arttykul/134947/nd/Spotkanie-u-Matki-Winnickiej>,

¹⁹⁰ A. Redzik, *Uniwersytet w latach 1939-1946*, s. 1076.

¹⁹¹ *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, Dokumenty 1944-1945, t. I, s. 16.

¹⁹² *Отчет о проведенной работе главного Представителя Правительства УССР по эвакуации польских граждан с территории Западных областей Украины за период с 10 октября 1944 г. по 15 сентября 1946 года (15.09.1946)*, s. 174.

¹⁹³ A. Gil, *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946*, s. 5.

¹⁹⁴ J. Anczarski, *Kronikarskie zapisy*, s. 491.

osoby) wyjechało z tych (osiemnastu) rejonów, w których była przeprowadzana akcja „repatriacyjna”. Natomiast pozostała liczba 2 712 – to liczba osób, spośród których jedni umarli, a inni zostali aresztowani lub uwięzieni¹⁹⁵.

Tych, kto organizował akcję przesiedleń, reżim komunistyczny ZSRR oraz komunistyczny rząd Polski „odznaczył orderami oraz medalami”¹⁹⁶ za „aktywny udział w przeprowadzeniu ewakuacji ludności ukraińskiej z terytorium Polski do Ukraińskiej SRR oraz ludności polskiej z terytorium Ukraińskiej SRR do Polski”¹⁹⁷.

Streszczenie

„Repatriacja” przymusowa zawsze pozostawia w sercu osoby wywiezionej ślad znanej krzywdy. Historia, zwłaszcza wojenna oraz powojenna, niejednokrotnie ukazuje los ludzi dotkniętych koniecznością pozostawienia domu rodzinnego, dorobku całego życia, przyjaciół, środowiska. Polacy mieszkający na Kresach Wschodnich bardzo dotkliwie odczuli decyzje państwa sowieckiego ingerującego w życie wielu narodów, a także trójki jałtańskiej troszczącej się o lepszy los mocarstw nie zważając na potrzeby i odczucia narodów mniejszych.

Ten artykuł ma na celu ukazać cele jakimi kierowali się rządzący decydując o masowej wędrowce ludów, także sposoby „repatriacyjne” władz radzieckich wobec narodu polskiego zamieszkującego Galicję Wschodnią oraz skutki tych działań. W zasadzie praca będzie oparta na „nieznanych” dokumentach archiwalnych, które zostały zgromadzone i wydane przez ukraińskiego historyka Włodzimierza Serhijczuka. Ukazują one nie tylko sposoby działania rządzących, ale także opisują nastroje, jakie panowały wśród zdezorientowanej ludności oraz reakcje Polaków zamieszkujących Kresy.

SŁOWA KLUCZOWE: Repatriacja, Kresy Wschodnie, Serhijczuk

---

¹⁹⁵ *Отчет о проведенной работе главного Представителя Правительства УССР по эвакуации польских граждан с территории Западных областей Украины за период с 10 октября 1944 г. по 15 сентября 1946 года (15.09.1946)*, s. 171.

¹⁹⁶ В. Сергійчук, *Депортація поляків з України*, s. 23.

¹⁹⁷ W sumie do nagrody zostało wytupowanych 60 osób. Zob. *Указ Президента Верховного Совета СССР о награждении орденами и медалями работников главного представителя и главного уполномоченного правительства Польской Республики по делам эвакуации украинского и польского населения (1947)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 175-179.

Abstract

The goals and effects of „repatriation” and deportations from Eastern Galicia

Forcible repatriation always caused sense of wrong. The history, especially of war and post-war periods, shows lives of people who were deprived of their family home, property, friends and environment. The Poles, who used to live in Eastern Borderlands (Kresy Wschodnie), experienced the decision of Soviet and Crimea Conference very painfully, as the allied powers cared for their own business and did consider the needs and feelings of smaller nations. The aim of this statement is to show what the aim of the Soviet government was, when it decided about the repatriation, what the ways of repatriation were and what the results of the repatriation were.

This article is based on unknown archive documents, collected and published by the Ukrainian historian Volodymyr Serhyichuk. The documents show not only the ways of action of Soviet but also people reaction and feeling.

KEYWORDS: Repatriation, Eastern Borderlands, Serhijczuk

Bibliografia

- Amalrik A., *Ideologie w społeczeństwie radzieckim*, Kraków 1979.
- Anczarski J., *Kronikarskie zapisy z lat cierpień i grozy w Małopolsce Wschodniej*, Kraków 1996.
- Derdziak L., *Los greckokatolickich biskupów przemyskich po wywiezieniu do Związku Radzieckiego*, [w:] *Kresy Południowo-Wschodnie Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939-1941*, P. Chmiel, I. Kozimala [red.], Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Rzeszowie, Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, Rzeszów 2014, s. 111-147.
- „*Druga repatriacja” ludności polskiej z ZSRR na Warmii i Mazurach*. Wybór dokumentów z zasobu Archiwum Państwowego w Olsztynie z lat 1955-1962, wyboru dokonał i wstępem opatrzył Mariusz Korejwo, Olsztyn 2016.
- Düllfer J., *Jalta, 4 lutego 1945. II wojna światowa i dwubiegunowy podział świata*, M. Zaborska [tłum.], Wydawnictwo Adamantan, Warszawa 2000.
- Gil A., *Deportacja Ukraińców z Polski w latach 1944-1946 jako problem we współczesnych relacjach polsko-ukraińskich*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2004.
- Kucharczyk G., *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, http://nck.pl/upload/deportacje_polakw_na_syberii_w_xx_wieku433.pdf (01.06.2018).
- Lencznarowicz J., *Jalta. W kręgu mitów założycielskich polskiej emigracji politycznej 1944-1956*, Kraków 2009.
- Plochy S. M., *Jalta cena pokoju*, R. Bartoń [tłum.], Poznań 2011.
- Redzik A., *Uniwersytet w latach 1939-1946*, [w:] *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, A. Redzik [red.], Kraków 2015, s. 913-1078.
- Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, Dokumenty 1944-1945, t. I, E. Misiła [red.], Oficyna Wydawnicza „Archiwum Ukraińskie”, Warszawa 1996.

- Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, Dokumenty 1946, t. II, E. Misiła [red.], Oficyna Wydawnicza „Archiwum Ukraińskie”, Warszawa 1999.
- Tęczarowska D., *Deportacja w nieznane*, London 1981.
- Waligóra J., *Cierpiący Pasterz ks. arcybiskup – metropolita lwowski Eugeniusz Baziak (1890-1962)*, Rzeszów 2013.
- Zwoliński A., *Spotkanie u Matki Winnickiej*, Niedziela Ogólnopolska 2/2018, str. 43, <http://m.niedziela.pl/artikul/134947/nd/Spotkanie-u-Matki-Winnickiej>, (06.06.2018).
- Докладная записка о деятельности Районных уполномоченных Польского Комитета Национального Освобождения по эвакуации польского населения (16.12.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 79-80.
- Докладная записка о настроениях среди польского населения (13.10.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 61-65.
- Докладная записка о проведении операции НКГБ в г. Львове по изъятию польского националистического и антисоветского элемента (13.01.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 95-100.
- Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории Западных Облестей УССР в Польшу (10.10.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 142-145.
- Докладная записка О ходе эвакуации польских граждан с территории УССР и отрицательных проявлениях среди поляков (19.12.1944)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 81-87.
- Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории УССР и антисоветских проявлениях националистических элементов По предварительным данным по Западным областям Украины учтено польского и еврейского населения, подлежащего эвакуации в Польшу, 187356 семей или 650570 человек (05.02.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 111-118.
- Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (05.01.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 90-94.
- Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (03.12.1945)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 150-154.
- Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (10.01.1946)*, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 155-158.

- Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (10.02.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 161-163.
- Докладная записка „О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу” (05.04.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 163-165.
- Докладная записка О ходе эвакуации польского населения с территории Западных областей УССР в Польшу (05.05.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 166-168.
- Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории Западных областей Украины в Польшу (05.08.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 169-170.
- Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (01.04.1945), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 131-133.
- Докладная записка О ходе работы по эвакуации польского населения с территории УССР в Польшу (05.07.1945), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 134-136.
- Докладная записка о ходе репатриации бывших польских граждан из восточных областей УССР по Московскому соглашению (06.11.1945), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 146-150.
- Куницький М., Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої Сітової війни (Український вектор), Луцьк 2007.
- Лист М. Хрущова Й. Сталіну про заходи, які мають прискорити переселення подяків з УРСР у Польшу (29.09.1944), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 60-61.
- Отчет о проведенной работе главного Представителя Правительства УССР по эвакуации польских граждан с территории Западных областей Украины за период с 10 октября 1944 г. По 15 сентября 1946 года (15.09.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 170-174.
- Поверенный в Делах Польши г-н Матвин вручил В. М. Молотову 16 января 1946, Памятная записка (16.01.1946), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 158-159.
- Постановление Совета Народных Комиссаров УССР и Центрального Комитета Украины от 1944 О мобилизации гужевого транспорта для перевозки на территорию Польши, [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польшу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 71-73.

- Районным представителям главного представителя правительства УССР. Районным уполномоченным главного уполномоченного польского Комитета Национального Освобождения, [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 74-75.
- Секретарю ЦК КП/б/ України тов. Коротченко Д. С. г. Киев (10.03.1945), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 128-130.
- Секретарю ЦК КП/б/У товарищу Коротченко Д. С. Справка (05.03.1945), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 125-128.
- Сергійчук В., *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999.
- Совет Народных Комиссаров Союза ССР товарищу Молотову В. М. (20.02.1945), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 119-120.
- Совнарком Союза ССР товарищу Кагановичу (20.02.1945), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 123-124.
- Специальное сообщение о политических настроениях военнослужащих частей Польского Войска По материалам Военной Цензуры (05.09.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 46-49.
- Специальное сообщение о политических настроениях польского населения в связи с созданием Польского Комитета Национального Освобождения и опубликованием им манифеста (18.08.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 42-44.
- Специальное сообщение о политических настроениях польского населения Западных областей Украинской ССР (29.06.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 28-31.
- Специальное сообщение о реагировании населения на Люблинское соглашение об эвакуации польских граждан из УССР и украинцев из Польши (22.09.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 53-60.
- Специальное сообщение о реагированиях поляков на лекцию лектора ЦК ВЛКСМ Белоусова (04.09.1944), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 45.
- Специальное сообщение о ходе переселения польских граждан из УССР в Польщу (03.02.1945), [w:] В. Сергійчук, *Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках*, Київ 1999, s. 100-110.

- Справка (27.12.1944), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 87-90.*
- Справка о политических настроениях польского населения Западных областей Украинской ССР (02.06.1944), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 24-27.*
- Справка о политическо-моральном настроении польского населения районов, освобожденных от немецкой оккупации, [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 31-41.*
- Справка о польских гражданах, прибывших из восточных областей СССР и расселенных в областях УССР (11.12.1944), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 75 – 78.*
- Справка О работе Главного Представителя Правительства УССР об эвакуации польского населения с территории УССР (03.11.1944), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 66-70.*
- Справка о размещении на территории Украинской ССР бывших польских граждан, прибывших из восточных областей РСФСР в 1944 г., [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 121-123.*
- Указ Президента Верховного Совета СССР о награждении орденами и медалями работников главного представителя и главного уполномоченного правительства Польской Республики по делам эвакуации украинского и польского населения (1947), [w:] В. Сергійчук, Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках, Київ 1999, s. 175-179.*